

מדוע רצה יצחק אבינו לברך את עשו הרשע ולא את יעקב הצדיק?

הקדמה

רצונו של יצחק אבינו לברך את עשו, ומעשיו בהקשר לכך אינם מובנים. ניתן למקד את הקושי בשלוש שאלות:

1. מדוע רצה יצחק לברך את עשו ולא את יעקב? וכי לא ידע שיעקב הוא הצדיק ועשו הוא הרשע?¹
2. מדוע ביקש יצחק מעשו שכהכנה לברכתו יביא לו ציד?²
3. כיצד יתכן שאחרי שיצחק חרד "חרדה גדלה עד מאד", מיד אמר "גם ברוך יהיה"³?

בתשובה לשאלות אלו נחלקו המפרשים.

א. שיטת רש"י

1. האם ידע יצחק שעשו רשע?

לכאורה ניתן היה לענות על השאלה מדוע רצה יצחק לברך את עשו, שיצחק פשוט לא ידע על רשעותו של עשו, שכן על המילים "ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה" (כה, כז) כתב רש"י: "ידע ציד – לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו: 'אבא, היאך מעשרין את המלח ואת התבן?' כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות"⁴. מפורש ברש"י שיצחק לא ידע על רשעותו של עשו, ועוד חשב שהוא מדקדק במצוות! בהמשך לכיוון זה כתב רש"י על המילים "ויהאב יצחק את עשו כי ציד בפיו" (כה, כח): "בפיו – כתרגומו: בפיו של יצחק. ומדרשו: בפיו של עשו, שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו".

אך יש להדגיש שפסוקים אלו נאמרו על עשו כאשר הוא היה צעיר, ונאמר עליו: "ויגדלו הנערים" (כה, כז), ופירש רש"י שהיה זה בגיל י"ג, אבל כאשר היה עשו בגיל ארבעים נאמר עליו שלקח שתי נשים חתיות (כו, לד), וזאת לאחר שהתורה האריכה לבאר שאברהם שלח את עבדו זקן ביתו להביא ליצחק אשה מארם נהרים הרחוקה, והשביע אותו שלא לקחת ליצחק אשה מבנות הארץ (פרק כד)!

¹ המפרשים שויבאו להלן.

² "עקדת יצחק" שער ארבעה ועשרים שאלה א', אברבנאל שאלה ד', אלשיך הקדוש שאלה ו', "מעשי ד"י" ספק ב' והמפרשים שויבאו להלן.

³ "עקדת יצחק" שער ארבעה ועשרים שאלה ו', אברבנאל שאלה י"ב, "מעשי ד"י" ספק ד' והמפרשים שויבאו להלן.

⁴ ומקורו בבראשית רבה סג, י.

אמנם עשו ניסה להטעות את יצחק ולהעלים ממנו את רשעותו של נשיו, כמו שכתב רש"י בפרשת וישלח (לו, ב): "אהליבמה – היא יהודית, והוא כינה שמה יהודית' לומר שהיא כופרת בעבודת אלילים, כדי להטעות את אביו", אבל התורה מעידה: "ותהיינה מורת רוח ליצחק ולרבקה" (כו, לה), ופירש רש"י: "כל מעשיהן היו לעיצבון ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות עבודה זרה". אם כן בשלב זה, שעשו היה בן ארבעים, ידע יצחק שנשיו של עשו עובדות עבודה זרה, ועשו לא מגרשן!

עוד נראה מרש"י בכמה מקומות שיצחק ידע על רשעותו של עשו, לפחות באופן חלקי, שכן כתב רש"י על דברי יצחק "ועתה שא נא כליך תליך וקשתך, וצא השדה וצודה לי ציד" (כו, ג): "שא נא – לשון השחזה, כאותה ששנינו (ביצה כח ע"א): 'אין משחזין את הסכין, אבל משיאה על גבי חברתה', חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה. וצודה לי – מן ההפקר ולא מן הגזל". מהעובדה שיצחק היה צריך להזהיר את עשו שלא יאכילנו נבלה, ולא מן הגזל, משמע שעשו היה חשוד בעיניו על כך, שהרי את הצדיק אין צורך להזהיר על כך!

עוד כתב רש"י (כו, כא): "גשה נא ואמשך – אמר יצחק בלבו: אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר: 'כי הקרה ד' אלקיך'"⁵.

עוד כתב רש"י (בפסוק כב): "קול יעקב – שמדבר בלשון תחנונים: 'קום נא'. אבל עשו בלשון קנטוריא דבר: 'יקום אבי'"⁶.

מכל המקורות הללו עולה שלפי רש"י יצחק ידע על רשעותו של עשו! ואם כן חוזרת השאלה: כיצד יתכן שיצחק הצדיק רצה לברך את עשו הרשע ולא את יעקב הצדיק?

⁵ אמנם הרמב"ן המובא מיד בסמוך הסביר את רש"י בצורה כזו שיצחק לא ידע שעשו הוא רשע, אך "בית הלוי" המובא לקמן הבין מרש"י שיצחק ידע על רשעות עשו.

⁶ אמנם הרא"ם ומפרשים נוספים כתבו שאף על פי כן יצחק לא ידע שעשו הוא רשע, שכן יש צדיקים שמדברים בלשון קנטוריא, אבל לענ"ד הדברים דחוקים ביותר, שכן אף אם צדיק מדבר לפעמים בלשון קנטור, הדבר נעשה כדי לחנך את בניו ואת תלמידיו (עיין תשובת "חוות יאיר" סימן קנב, שהובאה גם בסוף ספר "חפץ חיים"), אבל היכן שמענו שכן צדיק ידבר כך אל אביו?! ועוד בשעה שהוא עומד לקבל ממנו ברכות! [ועיין ב"בית הלוי" המובא לקמן, שהבין גם כן מרש"י (כו, כא) שיצחק ידע על רשעות עשו].

2. מדוע רצה יצחק לברך את עשו?

כתב רש"י⁷: "למה חרד יצחק? אמר שמא עוון יש בי, שברכתי קטן לפני גדול ושיניתי סדר היחס. התחיל עשו מצעק: 'ויעקבני זה פעמים'. אמר לו אביו: 'מה עשה לך?' אמר לו: 'את בכרתי לקח'. אמר: בכך הייתי מצר וחרד, שמא עברתי על שורת הדין. עכשיו לבכור ברכתי, 'גם ברוך יהיה'⁸."

בדבריו אלה ענה רש"י על השאלה הראשונה שנשאלה על יצחק מדוע רצה לברך את עשו, וכתב שהסיבה היא מפני שחשב שעשו הוא הבכור. כמו כן מדברי רש"י שכתב "שברכתי קטן לפני גדול", ולא כתב "שברכתי קטן במקום גדול", משמע שיצחק התכוון לברך את שני בניו, ורק רצה להקדים את ברכת עשו לברכת יעקב, כמו שעשה יעקב בסוף ימיו, שברך את כל בניו, ולפי הסדר⁹.

3. כיצד יתכן שאחרי שיצחק חרד חרדה גדולה אמר: "גם ברוך יהיה"?

כמו כן ענה רש"י גם על השאלה השלישית כיצד יתכן שאחרי שיצחק חרד "חרדה גדלה עד מאד", מיד אמר: "גם ברוך יהיה"! בתחילה חרד, מפני שחשב שברך את הקטן לפני הגדול, וכאשר גילה שבירך את הגדול אמר: "גם ברוך יהיה". דברי רש"י שיצחק לא ידע שעשו מכר את הבכורה ליעקב ולכן רצה לברך את עשו, מוסכמים על רוב המפרשים, כפי שהתבאר במאמר הקודם¹⁰, והיו שהביאו לכך ראיה מדיוק בפסוק המתאר את פניית יצחק לעשו לפני צוותו אותו על הכנת המטעמים. כך נאמר בפסוק: "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת, ויקרא את עשו בנו הגדל, ויאמר אליו: בני. ויאמר אליו: הנני" (כז, א). וכתב "אור החיים" הקדוש שם: "בנו הגדול – נתינת טעם למה לא קרא ליעקב, כי זה הבכור, ואולי שלא ידע מהמכר". אם כן לפי רש"י יצחק חשב שעשו הוא הבכור, וממילא ראוי הוא לברכה לפני יעקב.

⁷ בפסוק לו בד"ה "הכי קרא שמו".

⁸ ומקורו בתנחומא ישן כג.

⁹ א. מלבד זבלון שהוקדם ליששכר, מפני "שתורתו של יששכר על ידי זבלון היתה" (רש"י דברים לג, יח).

ב. יש להעיר שבסוף הפרשה הקודמת (כה, יא) כתב רש"י: "אף על פי שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם – נתיירא [אברהם] לברך את יצחק, מפני שצפה את עשו יוצא ממנו. אמר: יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, ובא הקב"ה וברכו". וצריך לומר שיצחק לא ידע שזאת הסיבה, שאם כן ודאי לא היה רוצה לברך את עשו! ועיין ברבנו בחיי בסוף הפרשה (כח, ו) שכתב: "והיה אברהם ראוי לברך את ישמעאל, כי הוא הבכור, והיה המנהג בראשונים כי הבכור היה בידו הברכה, והיה האב מברך אותו, ואברהם לא ברך לישמעאל, מפני שעיקר זרעו היה יצחק, שנאמר: 'כי ביצחק יקרא לך זרע' (שם כא, יב). גם לא ברך ליצחק, שלא להטיל קנאה ביניהם".

¹⁰ בפרק א סעיפים 4, 5 ובפרק ג סעיפים 2, 3.

ב. שיטת הרמב"ן

1. האם ידע יצחק שעשו רשע?

נראה שלפי הרמב"ן יצחק לא ידע על רשעותו של עשו, שכן על דברי רש"י: "אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו" (כז, כא) כתב הרמב"ן: "ואני תמה, כי לא היה עשו רשע בעיני אביו! ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד, איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירו במקום שאינו טהור ומבלי כוונה, ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים". הרמב"ן לא הסביר את המילים "ותהיינה מרת רוח ליצחק ולרבקה", ויתכן שהוא לא פירש אותן כרש"י שכתב: "כל מעשיהן היו לעיצבון ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות עבודה זרה", אלא רק שהעציבו את יצחק ורבקה ולא שמעו בקולם¹¹. עוד יש לציין שהרמב"ן בפרשת וישלח (לו, ב-ג) חלק על רש"י וכתב ששתי הנשים שלקח עשו הנזכרות בפרשתנו אינן הנשים הנזכרות בפרשת וישלח, שעל כך כתב רש"י שעשו ניסה להטעות את יצחק כאילו אהליבמה היא יהודית ואיננה עובדת עבודה זרה, ולפי זה אפשר שאכן הן לא עבדו עבודה זרה.

2. מדוע רצה יצחק לברך את עשו?

על השאלה הראשונה מדוע רצה יצחק לברך את עשו כתב הרמב"ן (בפסוק ד) בדומה לרש"י: "בעבור תברכך נפשי – היה בדעתו לברך אותו... כי הוא הבכור". יש לציין שהרמב"ן לא כתב שיצחק חשב לברך גם את יעקב.

3. מדוע ביקש יצחק מעשו שיביא לו ציד?

על השאלה השניה על יצחק – מדוע ביקש יצחק מעשו שכהכנה לברכתו עשו יביא לו ציד – כתב הרמב"ן (כה, לד): "והציד אשר היה בפיו, כן יעשו השרים והמלכים, בוחרים בציד מכל מאכל, וכל העמים יובילו מהם שי למורא. והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד, ואהבת האב לבנו הבכור קלה להבין¹². ומה שאמר לברך אותו אחר עשות לו המטעמים איננו שכר האכילה ושוחד בהם, אבל רצה ליהנות ממנו, שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת ההנאה, ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם. או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה, ויחול עליה רוח הקדש, כענין: 'ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ד' (מל"ב ג, טו)".

כעין זה כתב גם רבנו בחיי (כז, ד) והוסיף לבאר: "ועשה לי מטעמים וגו' בעבור תברכך נפשי – אין כוונת יצחק בשאלת המטעמים בתענוג הגוף וחוש הטעם,

¹¹ עיין ברש"י בתחילת דבריו: "מרת רוח – לשון המראת רוח, כמו ממרים הייתם". וברס"ג: "מרת רוח – ממרות רצון יצחק ורבקה". ועיין עוד ברשב"ם, בראב"ע, ברד"ק, בחזקוני וברבנו בחיי.

¹² בחלק מהמהדורות הגירסא היא: "להביא" (ועיין בבאור "בית היין" כאן).

אלא כדי שתהיה נפשו שמחה ומתענגת, כי בהתחזק כוחות הגוף יתעוררו כוחות הנפש, ומתוך שמחת הנפש תחול עליו רוח הקדש, והוא שאמרו רז"ל (שבת ל ע"ב): אין השכינה שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, אלא מתוך שמחה, שנאמר (מלכים ב ג, טו): 'והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ד' '. ומהטעם הזה יזכיר הנפש בכל פעם ופעם עם הברכה, ואמר: 'בעבור תברכך נפשי (כז, ד), 'בעבור תברכני נפשי' (שם, יט), 'למען תברכך נפשי' (שם, כה)".

4. כיצד יתכן שאחרי שיצחק חרד חרדה גדולה אמר: "גם ברוך יהיה"?

הרמב"ן (בפסוק לג) חלק על רש"י בתשובתו על השאלה השלישית על יצחק – כיצד יתכן שאחרי שיצחק חרד "חרדה גדולה עד מאד", מיד אמר "גם ברוך יהיה": "אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק: 'מי הוא אשר רמני לברך אותו' שישלים צעקתו לאמר מיד: 'גם ברוך יהיה', אבל היה ראוי שיקללהו! ועוד, כי היה עשו צועק עליו לאמר: 'ולמה תברכהו עתה אבי?' ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחילה, בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו? והנכון בעיני שהוא לשון הווה. יאמר: 'מי אפוא הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותי שאברכהו, וגם שיהיה ברוך על כל פנים, כי ידעתי כי ברוך הוא'. או טעמו: 'וגם ברוך יהיה על כרחי, שאי אפשר לי להעביר הברכה ממני', כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו. וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד, כי ידע [- יצחק] שאבד בנו האהוב לו [- עשו] ברכתו לעולם. וזה טעם 'בא אחיך במרמה', כי אחר שאמר 'מי אפוא', נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב, שאי אפשר שתחול הברכה [- באדם אחר מחוץ למשפחתו], רק בזרעו [- וממילא היה זה יעקב]".

אם כן לפי הרמב"ן יצחק לא בירך שוב את יעקב, אלא אמר שהוא יודע שהברכה חלה, ויעקב כבר ברוך.

5. באיזו ברכה רצה יצחק לברך את עשו?

עוד כתב הרמב"ן (בפסוק ד): "היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל הברית לאלקים"¹³.

¹³ כעין זה כתב גם הרשב"ם בפסוק ב: "הנה נא – אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך הברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי, כמו ברכת אברהם וירושת הארץ". [כן היא הגירסא שב"תורת חיים" וכן במהדורה החדשה (שהוציא הרב יצחק לוקשין, הוצאת "חורב" ירושלים תשס"ט), אבל בדפוסים האחרים של "מקראות גדולות" הגירסא בסוף המשפט היא: "כמו דכתיב אצל אברהם בירושת הארץ", והדברים אינם מובנים דיים לגירסא זו].

בספר "מעשי ד"י"¹⁴ הקשה על הרמב"ן: "ולא הבנתי הדברים: שאם כוונתו של יצחק היתה לברך את עשו לנחול את הארץ, למה לא אמר כן ליעקב אחרי שחשב היותו עשו? והיה ראוי לומר לו כמו שאמר בשלחו אותו לפדן ארם: "ויתן לך את ברכת אברהם, לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלקים לאברהם" (כח, ד)!

ספק שני: שכאשר צעק עשו על הברכה – למה לא בירך אותו בברכת אברהם?"

יש ליישב את שתי הקושיות על פי מה שכתב הרמב"ן עצמו בפסוק כ"ח: "ויתן לך משמני הארץ – כלומר השמנה בכל הארצות, כענין שכתוב: 'צבי היא לכל הארצות' (יחזקאל כ, ו)". דהיינו שאכן יצחק בירך את יעקב בברכת הארץ כבר בברכה הראשונה, כאשר חשב שהוא עשו, ולכן גם לא היה יכול אחר כך לברך את עשו בברכה זו.

גם האברבנאל יישב את דעת הרמב"ן והסביר שהכתוב "ויברכהו" מתייחס לברכת אברהם וברכת הארץ.

אך הדברים הללו, הן של הרמב"ן והן של האברבנאל, אינם מרווחים, שכן ברכת אברהם וברכת הארץ והברית האלקית הנמשכת אתן מאברהם לבניו הן מהדברים העיקריים לכל אורכו של ספר בראשית¹⁵, והן גם מופיעות במפורש בברכת יצחק ליעקב כאשר שלח אותו לפדן ארם, ודוחק לומר שכאן הן מופיעות בצורה נסתרת כל כך¹⁶.

עוד קשה לומר שיצחק חשב לתת לעשו את ארץ ישראל ואת ברכת אברהם, אף אם לא ידע על רשעותו של עשו, כמו שהתבאר בסעיף 1, שהרי לפני הברכה נאמר: "ויהי עשו בן ארבעים שנה, ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי, ואת בשמת בת אילן החתי" (כו, לד)! והרי על יצחק נצטוה עבד אברהם: "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרב" (כד, ג). וכן עשה יצחק עצמו בסוף הפרשה, שציוה את יעקב: "לא תקח אשה מבנות כנען" (כח, א)!

עוד הקשה ה"חתם סופר" (כו, ה): ש"יעקב יהיה נדחה מלקרוא זרע אברהם – זה דבר שאי אפשר!"

אולי ניתן ליישב שאלה זאת על פי מה שכתב ב"דעת סופרים"¹⁷ (כו, ד): "ביסוד ברכת יצחק היתה הידיעה שמזרעו עתידה לקום האומה בעלת הברית האלקית, והוא רצה לברך את עשו, היינו להתפלל עבורו, שהוא יהיה אב האומה

¹⁴ לרי אליעזר אשכנזי הרופא, חלק מעשי אבות ראש פרק ל (דפוס ר' יצחק גאלדמאן ווארשא, תרל"א דף קיא ע"ב).

¹⁵ עיין בספר הכוזרי מאמר ראשון סימן צה ומאמר שני סימן יד, ובהקדמה לספרנו זה ובמאמר "מה טעם פתח בבראשית?" בפרשת בראשית פ"ו.

¹⁶ עיין כאן ב"יקב אפרים" על הרמב"ן.

¹⁷ לרב חיים דב רבינובין, ירושלים תשמ"ו.

הזאת. ברכה זו ודאי לא הוציאה את יעקב מכלל ירושת הברית האלקית, אבל הוא ראהו בתור טפל שיצטרף בודאי לבני עשו בעבודת אלקים, כמו שאמר בברכתו: יהוה גביר לאחיד¹⁸.

ג. שיטת הרד"ק ורוב המפרשים

רוב המפרשים חלקו על הסבר הרמב"ן שהיה בכוונת יצחק לברך את עשו בברכת אברהם:

1. הסבר הרד"ק

כתב הרד"ק (בפסוק ד): "לפיכך שאל יצחק מעשו בנו להביא ציד ויטיב לבו בו ויברכנו, כי ידע [יצחק] כי צריך היה [עשו] לברכתו, כי לא היה [עשו] איש הגון וטוב. אבל יעקב לא היה צריך לברכה, כי ידע יצחק כי ברכת אברהם לו תהיה, ובו יתקיים הזרע המיוחד לאברהם, ובניו יירשו את הארץ. ואברהם גם כן לא ברך ליצחק".

הרד"ק ענה בדבריו על שתי השאלות הראשונות שנשאלו על יצחק: מדוע רצה לברך דווקא את עשו, ומדוע ביקש מעשו מטעמים לפני הברכה: לפי הרד"ק ידע יצחק שעשו אינו איש הגון, ולכן רצה לברכו, וציווהו להכין לו מטעמים, כדי שעל ידי המטעמים ייטב לבו¹⁹.

עוד כתב הרד"ק שהברכה שרצה יצחק לברך את עשו היתה רק על הדברים הגשמיים, כמו הטל ותבואת הארץ, אך היא לא כללה את ברכת אברהם, שמשמעותה דבקות בדי' וזכות הישיבה בארץ ישראל, כיון שאת הברכה הזו ידע יצחק שהיא תתקיים ביעקב! הרד"ק גם הוכיח את דבריו מכך שאברהם לא בירך את יצחק!

2. הסבר רבנו בחיי

גם רבנו בחיי כתב (כז, ד): "ומה שבקש מטעמים לשמחת הנפש, ולא בקש כנור לנגן כמנהג הנביאים, מפני שהיה עתיד לברכו בדברים גופניים, טל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש, ועל כן רצה שתהיה סבת השמחה מאכל, ממין הדבר שהוא רוצה לברכו בו. והנה זה דוגמת מה שדרשו רז"ל (ראש השנה טז

¹⁸ עיין עוד בפירוש "דעת סופרים" בהקדמה לפרקנו ובפירושו לפסוק ג, בספר "מדבר שור" למרן הראי"ה קוק דרוש כ"ט, בספר "שם דרך" בראשית ח"ב עמ' רא-רה (לרב שמחה מרדכי זיסקינד ברוידא, הוצאת ישיבת חברון "כנסת ישראל" ירושלים, תשנ"ט), וב"תורה ודעת" ח"א עמ' קד.

¹⁹ עיין גם ב"אור החיים" הקדוש (כז, א) שכתב: "וטעם יצחק שהיה חפץ לברך עשו הרשע, כי חשב שבאמצעות הברכות יתהפך למידת הטוב ויטיב דרכיו, כי הצדיקים יכאבו בעשות בנייהם רשע. והיה משתדל עמו להטיב, ואפשר שהיה מועיל, ותמצא שאמרו ז"ל (בראשית רבה פ, ד) כי נעש יעקב שמנע דינה מעשו, שאפשר שהיתה מחזירתו למוטב, הרי שאפשר לו לחזור למוטב".

ע"א): 'מפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג? כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. הביאו לפני עומר בפסח – כדי שיתברכו לכם תבואה שבשדות, הביאו לפני שתי הלחם בעצרת – כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן'. והכל מידה כנגד מידה, שתחול הברכה באותו מין עצמו בשכר ההבאה והניסוך"²⁰.

יש לציין שרבנו בחיי לא כתב שיצחק ידע שעשו רשע, וכמו כן לא כתב בפירוש מה היתה כוונת יצחק לגבי ברכת הארץ: האם לברך בה את יעקב, או שיעקב יזכה בה מבלי שיצחק יברך אותו בה. אבל רבנו בחיי כתב כמו הרד"ק ולא כמו הרמב"ן, שיצחק רצה לברך את עשו רק בברכה גשמית, ולכן ביקש ממנו דברים גשמיים.

3. הסבר הספורנו

כעין דברי הרד"ק ורבנו בחיי כתב גם הספורנו (בפסוק ד): "ועשה לי מטעמים – רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב, ובזה תחול עליו הברכה. כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו, מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו. ולכן כשברך יעקב אחר כך, שידע בו שהיה ראוי לברכה, לא שאל מטעמים ולא ביקש דבר, וברכו תכף, באמרו: 'וא-ל ש-די יברך אתך' (להלן כח, ג)".

בהמשך לאותו מהלך כתב הספורנו (בפסוק כט): "ומפני שידע שארץ ישראל היתה ראויה ליעקב בלבד, לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם, ולא ארץ ישראל, כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו (להלן כח, ד)".

עוד כתב (בפסוק לה): "ויקח ברכתך – אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך, שהיתה בעניני העולם הזה ובחוץ לארץ, כי ברכת אברהם אינה ראויה לך".

הספורנו ענה בדבריו על שתי השאלות הראשונות שנשאלו על יצחק: מדוע רצה לברך דווקא את עשו, ומדוע ביקש מעשו מטעמים לפני הברכה: על השאלה הראשונה ענה הספורנו בדומה לרש"י, שיצחק התכוון לברך גם את יעקב, ולא רק זאת, אלא שבדעתו היה לברך את יעקב בברכה העיקרית, ברכת אברהם!

²⁰ המשיך שם רבנו בחיי: "ואין כוונת רז"ל במאמר הזה שיהיה זה שכר עשיית המצוות הללו ח"ו, שהרי אמרו: 'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא', כלומר עיקר השכר אינו בעוה"ז, אבל השכר הוא פירות המצוה שאדם אוכל בעוה"ז במין המצוה בעצמה והקרן קיימת לעוה"ב, וכענין שאמרו רז"ל (שבת כג ע"ב ע"ב) שם: 'כל הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, כל הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין, וכיוצא בהן, שאין עיקר השכר משתלם לו בעוה"ז, אלא פירות המצוות במינה".

על השאלה השניה – מדוע ביקש יצחק מטעמים מעשו – הוסיף הספורנו שיצחק ידע שעשו, לרשותו, אינו ראוי אפילו לברכה הגשמית, אלא אם כן יעסוק כעת במצות כיבוד אב!

הספורנו הוכיח את דבריו האחרונים מכך שכאשר בירך יצחק את יעקב, כששלח אותו לפדן ארם, הוא לא ביקש ממנו מטעמים²¹!

עוד ענה הספורנו על השאלה השלישית כיצד יתכן שלאחר שגילה יצחק שהוא ברך את יעקב ולא עשו אמר "גם ברוך יהיה" (כו, לג): "גם ברוך יהיה – אם כן מי הוא שהביא לי ציד במרמה, ועם זה יזכה שיהיה ברוך, **כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה על המברך, כמו שאמרו על רבי חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות לד ע"ב)**". הסבר זה דומה להסבר הרמב"ן בנקודה זו.

4. הסבר המלבי"ם

כעין דברי הרד"ק ורובנו בחיי כתב גם המלבי"ם (כו, א): "וכן יצחק לא היה **בדעתו לברך את בניו בברכת אברהם**, כי ידע שלזה לא תועיל ברכתו, רק המוכן לה יתברך בזה מד'. וכן תראה כי הברכה שברך יצחק עתה את יעקב ועשו היתה מטל השמים ורוב דגן ותירוש, ולא הזכיר דבר לא מירוש הארץ, ולא שיהיה ד' להם לאלקים, כי ברכה זו לא היה בידו למסרה לבניו, רק ההתעוררות שהתעורר עתה לברך את עשו היתה ממה שאמר בפסוק הקודם שעשו לקח נשים מבנות כנען, ושהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה, **ובזה כבר הכיר יצחק כי עשו אינו ראוי לברכת אברהם, וידע כי יעקב לבדו**, הן מצד שלקח את הבכורה ובחר לחלקו עבודת ד', והן מצד צדקתו, **הוא הקדוש לאלקיו, והוא אשר יירש את ברכת אברהם**, וכל זרעו יהיו מובדלים לעבודת ד'. ואחר שראה והבין את זאת היה דואג בעד שני בניו. אם בעד עשו, שראה שעל ידי רשתו נדחה מהבכורה ומברכת אברהם, ויהיה כמשפחות האדמה. ואם בעד יעקב, אחר שכל זרע יעקב יהיה מופרש לעבודת ד' אי אפשר שיתעסקו בעבודת אדמה ובענייני ארציים, כי עסקים כאלה ישביתו אותם מעבודת ד', וכמו שאמרו: 'אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה? תורתו מתי נעשית?!' (ברכות לה ע"ב), וגם מי ילחם מלחמותיו להגן עליו מני צר? הלא חזקי הצורה הם חלשי החומר, ואיך ילחם עם גיבורים אשר יעלו עליו לכבוש את ארצו? ובזה חשב מחשבות שלא יאבדו שני בניו: יעקב, מתוך עוניו וחלישות חומרו, ועשו, מצד שנדחה מברכתו, ונעשה איש שדה. לכן רצה ששני בניו יהיו לעם אחד, כישראל ושבט לוי, ורצה לברך את עשו ברוב עושר ודגן ותירוש ובגבורה

²¹ יש לציין שעל הפסוק "ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה" (כו, לה) כתב הספורנו: "היו לתער וסכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה, ולשון 'מרת' כמו 'ומורה לא יעלה על ראשו' (שופטים יג, ה). והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו, שלא היה מוחה בהן".

למלחמה ולממשלה, וזרע יעקב יהיו מיוחדים רק לעבודת ד', כשבת לוי אחרי כן. ובני עשו יספיקו להם טרפס ולחם חוקם, ויגנו בעדם מכל צר, כמו שעשו ישראל אחר כך לשבת לוי, וזרע עשו יהיו הממוצע בין ישראל לעמים, כמו שהיה באמת אחר כך ישראל נגד שבת לוי. ועל כן רצה להכין את עשו על ידי ברכתו שיהיה לו משמני הארץ ורוב דגן ותירוש, ושיהיה מושל עמים ומצוה לאומים, ועת יופיע רצון ד' להנחיל תורה לעמו יהיו זרע יעקב כולם עובדי ד' שומרי משמרת קדש, וזרע עשו יפרנסו אותם ויגנו עליהם, כקליפה והעלים השומרים את הפרי. ולכן אחר שאמר שעשו לקח מבנות כנען, **ויצחק ידע מרשעו ושלא יהיה ראוי לברכת אברהם**, שכן תמצא שטרם ברך יצחק את יעקב בברכת אברהם ציווה עליו: 'לא תקח אשה מבנות כנען' (כח, א), כי הא בהא תליא. ונוסף לזה הגיע הזמן שידאג יצחק על בניו, כי זקן יצחק ועיניו כהו מראות, ודאג כי קרוב יום מותו, והנה את יעקב לא היה בדעתו לברך כלל, כמו שאמרנו למעלה, שברכת יעקב שהיא ברכה רוחנית אינה ביד יצחק כלל, שמטעם זה לא ברך את שבת לוי, כי ראה שיהיה משרת במקדש ד' וזה ברכתו, ברכה הנתונה מאת ד', לא מיד אדם, ורצה לברך את עשו בברכת עולם הזה, כנאמר למעלה²².

לפי המלבי"ם לא חשב יצחק לברך את בניו בברכת אברהם, כי היא תלויה במעשיו הטובים של האדם, ויצחק ידע שיעקב הוא הצדיק הראוי לברכת אברהם, והיא תגיע לו גם בלא ברכתו.

לעומת זאת חשב יצחק לברך את עשו בברכה הגשמית, כדי שעשו לא ידחה לגמרי מעם ישראל מצד רשעותו, וגם כדי שעשו יעזור ליעקב בפרנסתו ובמאבקיו עם אומות העולם.

אבל לפי הסבר המפרשים שיצחק התכוון לברך את עשו רק בברכה הגשמית ולא בברכת אברהם, יש לשאול: מדוע רבקה התאמצה כל כך שיעקב יקבל את הברכות?

5. מדוע רבקה התאמצה שיעקב יקבל את הברכות?

א. הסבר המלבי"ם

כתב על כך המלבי"ם (כו, ה): "ורבקה שמעת – הנה רבקה הבינה כל כוונת יצחק, איך רוצה לעשות התקשרות בין עשו ובין יעקב כהתקשרות יששכר וזבולון ושבת לוי וישראל, שיעקב יעסוק בתורה ועשו יפרנס אותו, **אבל היא ידעה היטב רשעת עשו ורוע תכונתו, שלא לבד שלא יהיה קליפה השומרת לפרי, כי כעש יאכל וכרקב יבלה את כל, והעושר שיתן לו אביו בברכתו יהיה שמור לו וליעקב**

²² עיין עוד ב"חתם סופר" כה, לב בד"ה "ובמדרש" ובד"ה "ויש" (דף יז ע"א בדפיו) ובשיחות הרב צבי יהודה בראשית עמוד 220 בשם ספר "תורת יחיאל".

לרעתו. לכן ראתה כי טוב שיבורך יעקב גם בברכת עולם הזה, בעושר וממשלה, כי יש מקום אשר שניהם יכוננו יחדיו, ההצלחה הגופנית עם הנפשית, ויוכל אדם לזכות לשני שולחנות, אם ישתמש בעושר וממשלה רק לצורך אושר הנפש, שמטעם זה לעתיד לבוא יהיה ללויים חלק בארץ, כי אז תמלא הארץ דעת ד', ורוח הטומאה יעביר מן הארץ, ולא ישביתנו העושר מעבודת ד'.

כי מסילת השלמים שתיים המה: יש אשר יהיה ענין החומר עליו ויצרו יסיתהו לחטוא, רק הוא יתגבר על יצרו, וזה הנקרא 'כובש'. ויש אשר כבר המית את יצרו ופסקה תאוותו, וזה נקרא 'צדיק'. והנה הראשון צריך להכניע את חומר, ושלא יהיה לו חלק ונחלה בעושר ונחלה, בל ישביתו אותו מעבודת ד', אבל השני, שגם כוחותיו החמריים באו בברית, בל יתאוו לדבר מלבד אשר תצווה הנפש להיעזר בהצלחה הנפשית, לא יחשיך אותו ההון והמשרה מעבודת ד', וזה יהיה מדרגת ישראל לעתיד, כמו שכתוב: 'ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'', ואתם כהני ד' תקראו 'ישעיהו סא, ה-ו), וחשבה רבקה שבענין זה יצלחו הבנים יותר, **שגם ברכת העולם הזה תהיה ליעקב, ועשו יעבוד אותו עבודת עבד**, כי ימשול עליו בעוז ד' ובכח נפשו, כמו שהיה בעת שהצליחו ישראל וכבשו אדום תחתם והכניסו אותם בברית מילה וטבילה בימי הורדוס".

ב. הסבר "בית הלוי"

בכיוון אחר כתב "בית הלוי" (בפרשת תולדות): "יש להבין יסוד הדבר שהשתדלה רבקה אמנו שיגיעו הברכות ליעקב ועשתה כמה סיבובים לזה במאכלים ומטעמים ועורות גדי העזים. וגם מן השמים סייעו הרבה ליעקב בזה. ויש להבין: אחד: על עיקר הדבר, דהרי כל הברכות הם רק עניני עולם הזה: משמני הארץ ודגן ותירוש, ולא מצינו לצדיקי עולם שירבו להשתדל כל כך בטובתו של עולם הזה! שנית: עוד יותר קשה, דהרי אנו רואים דגם עתה, דנתברך יעקב, מכל מקום הרי רוב ברכות וטובות עולם הזה הם רק לעשו, ולמצער היה ביד בני יעקב שנים מועטות, ואם כן לכאורה היתה כל היגיעה לחינם! ורק יעקב סבל הרבה מזה, כי הוצרך לברוח ולירא מעשו!

והנראה דהנה יעקב אבינו מיאן מלילך לקבל הברכות, וכמו דמבואר בפסוק שהקשה לאמו: 'אולי ימשני אבי'. ובמדרש רבה (סה, טו) מבואר: 'ויקח ויבא לאמו – אנוס וכפוף ובוכה'. וכן הא דאמר: 'הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק', איתא במדרש (שם): 'הן עשו אחי איש שעיר' – גבר שידין [- כמו שד], כמה דאת אמרת: 'ושעירים ירקדו שם' (ישעיהו יג, כא), 'ואנכי איש חלק' – כדכתיב: 'כי חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו' (דברים לב, ט). ולכאורה אינו מובן: מאי שייך טענה זו שלא לילך לקבל הברכות? רק הפירוש הברור **דיעקב ידע שהברכות יהיה מענייני עולם הזה, והם שייכים רק לעשו, ולא ליעקב. וזהו עיקר טעמו של יצחק שרצה לברך דוקא לעשו, שברצונו היה שהעולם הזה ינתן לעשו, דיצחק ידע דיעקב צדיק**

גמור, וכמו שאמר: 'הקל קול יעקב' (כו, כב), ופירש רש"י (כו, כא) כיון דשמע 'כי הקרה ד' ה' הבין שהוא יעקב, דשם שמים שגור על פיו, **ועל כן לא רצה ליתן לו ברכות עולם הזה, דעל ידו יתכן שיקלקלו בניו מעשיהם**, וכמאמר הכתוב: 'ורם לבבך ושכחת' (דברים ח, יד). וראיה ברורה לזה דבברכה הראשונה, שסבר שמברך לעשו אין בה, רק עניני עולם הזה, ולא הזכיר בה שום הצלחה אמיתית, ואחר כך כששלח ליעקב לפדן ארס, וידע שמברך ליעקב, אמר לו: 'וא-ל ש-די יברך אתך ויפרך וירבך וגו', ויתן לך את ברכת אברהם, לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגרד' (כח, ג-ד). לא אמר לו יין ותירוש, ולא דגן, רק ברכת אברהם וארץ ישראל, שהוא חלקו של יעקב. ומשום הכי סירב יעקב לקבל הברכה הראשונה השייך לעשו, ואמר: 'הן עשו אחי איש שעיר' – גבר שידין, ולו נאה יין ותירוש. 'ואנכי איש חלק' – חלק ד', והיאך שייך לי הברכות שברצון אבי לתת לעשו? והם שני הפכים! אדרבא אמרו בחגיגה (ט ע"ב): 'יאה עניותא ליהודאי כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא' – יפה עניות ליהודים כרצועה אדומה לסוס לבן, ודרשוהו מן הפסוק 'הנה צרפתיך ולא בכסף, בחרתיך בכור עני' (ישעיהו מת, י) – מלמד שחזר הקב"ה על כל הטובות ליתן לישראל, ולא מצא אלא עניות. דזה הדוחק הוא הצירוף שמצרף לבן של ישראל, ומבדילן מכל סיג ופסולת, ומקרבן לעבודתו של מקום ברוך הוא.

והנה גם רבקה אמנו ידעה מזה, רק השיבה לו תשובה ניצחת ורמזה לו עומק כוונתה, **דגם היא אין עיקר כוונתה דהעולם הזה יהיה ליעקב** ובני יעקב יתעדנו בטובתו של עולם הזה למשוך ביין בשרם ולהתענג באכילה ושתיה, כי לא זו הדרך להתקרב לעבודת ד', **רק עיקר כוונתה היה דרצתה דהעולם הזה יהיה הכל של יעקב, ולעולם ההנאה מטובת העולם הזה יהיה לעשו**, והוא יאכל וישתה את של יעקב, וכל מה שעשו אוכל בעולם הזה לא יהיה של עצמו, רק יטלם מיעקב... וכוונתה בזה דאם היה עשו נתברך, והיה כל טוב העולם של עשו עצמו, הרי לא היה בזה שום נכיון לישראל מעוונותיהם מה שאין להם העולם הזה ולעשו יש לו, כיון דאינו שלהן, ועשו אוכל משל עצמו. מה שאין כן עתה, דכל הטוב הוא בעצם של יעקב, ועשו נוטל ממנו בזרוע ובחזקה, וישראל נשארים ריקנים מכל טוב, ושורם טבוח לעיניהם, ושונאיהם מלאים מכל טובם של ישראל, הרי זה **החיסרון שנחסר להם הוא להם נכיון גדול על עוונותיהם**, וכמו שאמר הכתוב: 'ונגשיך צדקה' (ישעיהו ס, יז), ודרשו במסכת בבא בתרא (דף יוד) דגם מה שעכו"ם נוטלים מהם בזרוע מכפר עליהם כצדקה, ואילו היה עשו נתברך לא היה לישראל כפרה זו".

יש לציין שעל אף הדמיון בין דברי המלבי"ם לדברי "בית הלוי" יש הבדל ביניהם. לפי המלבי"ם רצתה רבקה שיעקב יקבל גם את טובות העולם הזה, והן לא יפריעו לו לעבוד את ד', ואילו לפי "בית הלוי" כוונת רבקה היתה שטובות העולם הזה יהיו שייכות ליעקב רק כדי שכאשר עשו יקח אותן ממנו, יעקב יתכפר בכך.

דברי המלבי"ם נראים מתאימים יותר למציאות של עם ישראל בארץ ישראל, במצבו השלם, שאז עם ישראל חי בעושר ובכבוד, ומפתח לא רק את הצדדים הרוחניים, אלא גם את הצדדים הגשמיים, ובוה הוא מביא לקידוש השם בעולם, שעם המנהל ממלכה ככל העמים מקדש את כל מעשיו הגשמיים.

לעומת זאת דברי "בית הלוי" מתאימים יותר למציאות שבה עם ישראל נמצא בגלות ונרדף על ידי הגויים, ועוסק רק בצדדים הרוחניים²³.

אבל גם אחרי כל ההסברים הללו עדיין יש לשאול שאלה גדולה על יצחק אבינו:

6. כיצד יתכן שיצחק אבינו רצה לברך את עשו הרשע שיהיה הגביר, ושיעקב הצדיק יהיה עבדו!?

א. הסבר הספורנו

כתב הספורנו (בפסוק כט): "הוה גביר לאחיק – כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת ארץ ישראל, ושיחיה בה עם איזה שעבוד, כדי שלא יטריד נפשו בעניני השררות והבלי הנפסדים, כמו שקרה לזרעו אחר כך, כאמרו: 'מתאב אנכי את גאון יעקב' (עמוס ו, ח), ושיחיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו, ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות, כאמרם זכרונם לברכה: 'או בטולך, או בטולא דבר עשוי' [פירש רש"י שם: או החביאנו בצילך, או הגלנו בצל בני עשו, שהם מכבדים אותנו] (גיטין יז, ע"א)".

לעניות דעתי דברים אלו אינם מרווחים כלל: כיצד יתכן שהצדיק יהיה כפוף לרשע?! והרי הכתוב אומר: "מעין נרפש ומקור משחת – צדיק מט לפני רשע" (משלי כה, כו)²⁴! ועוד, שכאן אין מדובר רק בצדיק פרטי ורשע פרטי, אלא בעם ישראל לדורותיו, מול מלכות הרשעה לדורותיה!

ואמנם נכון שכאשר "מפני חטאינו גלינו מארצנו" עדיף היה לנו שנהיה תחת עשו מאשר תחת הרשעים שבפרס, כפי שאמרו שם במסכת גיטין, אבל גם שם אמרו שעדיפה היתה הגלות תחת בבל מאשר תחת רומי, וכמובן שלכתחילה עדיף שנהיה עצמאיים, כמו שאמרו שם בגיטין. והרי בכל תפילותינו בראש השנה וביום הכפורים אנו מתפללים שתתגלה מלכות ד' בעולם דרך מלכות ישראל המולכת

²³ א. עיין עוד ב"חתם סופר" בחידושו לפרק לולב הגזול (לו ע"א) ובפרשת שופטים בד"ה "מי האיש", ובמאמר "למהלך האידיאות בישראל" למרן הרב זצ"ל בעיקר בפ"ב (אורות עמי קד).
ב. עיין עוד ב"חתם סופר" בפרקנו בפסוק ז, וב"הרחב דבר" לנצי"ב בפסוק א, ובספר "חמש דרשות" לרב יוסף דב הלוי סולובייציק (מכון "טל אורות" ירושלים תשל"ה) עמ' 115-113.
²⁴ ועיין שם במפרשים.

בירושלים עיר הקדש, וכן מתפללים אנו: "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ!" וכיצד יתכן שיצחק חשב שטוב יהיה שעשו הרשע ישלטה ביעקב הצדיק?!

ב. הסבר הר"ן

נראה יותר להסביר ענין זה על פי מה שכתב הר"ן בדרשותיו (סוף דרוש ב'): "ואחשוב עוד, כי כאשר ברך יצחק את יעקב כבר ברך אותו כמסתפק אם הוא יעקב או עשו, כי כבר ראינו שהרגיש החשש באמרו: 'מה זה מהרת למצא בניי (כז, כ), ואמר עוד: 'גשה נא ואמשך' וגוי' (שם, כא), ושילש עוד ואמר: 'הקל קול יעקב' וגוי' (שם, כב), ואין ספק שהקול אות חזק מהידים. ומכל זה נראה שלא היה ברור אצל יצחק שהיה עשו בלא ספק, אבל בירכו כמסתפק למה שהיה חושב כמו שאפשר. והוא כי אין ספק שיצחק היה אוהב את יעקב וחפץ בברכתו בכל מה שלא יביא היזק ממנו לעשו, ולזה חשב שברכתו היא אל העומד בין ברכיו, גם כי יהיה יעקב, אי אפשר שתזיק לעשו. כי אי אפשר²⁵ שיזכה יעקב מצד ברכתו מה שיקשה בעיניו ויהיה היפך כוונתו. ולזה חשב שאם יהיה יעקב, לא ישיש ד' יתברך בפיו **דבר יוזק בו עשו**. ואם יתברך במה שלא יוזק ממנו עשו ייטב בעיניו, כי גם הוא יצא מחלציו. ולזה לא רצה שיימשך מברכתו כי אם תועלת, גם כי יהיה יעקב. ולמה שכבר נטה דעתו שיהיה עשו, עם שלא בא זה אל תכלית הבירור, לא נמנע מלברכו. **והשם יתברך באהבתו אל יעקב שם בפיו של יצחק בברכו אותו יצחק**, ואם שכבר זכה בו בדבר המלוכה, וזה בל ישית את לבו לבקש המלוכה לעשו. וכאשר כילה יצחק לברך את יעקב, **כשראה שהשם יתברך שם בפיו לאמר: 'הוה גביר לאחיד'** (שם, כט), חשב להיות מאומת בלי ספק שהמתברך הזה עשו היה, ולא ידע כי לא יצלח למלוכה מצד ברכתו, אבל כבר ניתנה אליו. ולזה בבוא עשו חרד חרדה גדולה ויאמר: 'מי אפוא' וגוי' (שם, לג), ומכל מקום חתם ואמר: 'גם ברוך יהיה' (שם). כי נתן אל לבו כי לא זכה למלוכה מצד ברכתו שייעד, שיהיה בה מקום ערעור לומר שהיתה ברכה בטעות, **אבל מהשם יתברך יצא הדבר**²⁶, וגם כי אוכל בתפילתי להסב אותה אליך, אין זה מן הראוי, כי איך אשא פניו, אף עלינו לרצות אשר כבר רצה בו השם יתברך ויתעלה".

מפורש בדברי הר"ן שהברכה שברך יצחק את יעקב בחשבו שהוא עשו לא היתה מתוכננת מראש על ידי יצחק, אלא יצחק תכנן שהברכה שהוא יברך תהיה

²⁵ כן היא הגירסא במהדורת מוסד הרב קוק (ירושלים, תשס"ו), אבל במהדורת מכון שלם (ירושלים תשל"ו) כתוב: "כי זה אפשר!"

²⁶ עיין לעיל בהסבר הרמב"ן (פ"ב סעיף 2) והספורנו (פ"ג סעיף 3) על שאלה זו, שדברי הר"ן קרובים לדבריהם.

כפי שד' ישים בפיו, ורק מפני שיעקב הוא שעמד לפניו ולא עשו, שם ד' בפיו את הדברים "הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך!"
 נראה להביא ראיה לדבריו מהתנחומא (ישן יד) שהובא ברש"י בפסוק כ"ח: "מהו 'האלקים' בדן. אם ראוי לך – יתן לך, ואם לאו – לא יתן לך. אבל לעשו אמר: 'משמני הארץ יהיה מושבך' – בין צדיק בין רשע יתן לך. וממנו למד שלמה כשעשה הבית, סידר תפילתו: ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין – לא יקרא עליך תגר, לפיכך: 'ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו' (מ"א ח, לט), אבל נכרי מחוסר אמנה, לפיכך אמר: 'אתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך' (שם, מג). הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי – תן לו, כדי שלא יקרא עליך תגר".

לכאורה דברי רש"י והמדרש קשים: הרי יצחק חשב שהעומד לפניו הוא עשו! אם כן כיצד ברך אותו בברכה המתאימה ליעקב?! אלא שד' שם בפיו של יצחק את הברכה המתאימה **דווקא ליעקב, ולא לעשו**²⁷!
 כן נראה גם מרש"י בפסוק ז': "לפני ד' – ברשותו, שיסכים על ידי", דהיינו שהברכה תהיה כפי רצון ד', ולא שיצחק תכנן לברך דווקא ברכה זו²⁸.

סיכום

1. לפי רש"י יצחק רצה לברך את עשו לפני יעקב, מתוך שלא ידע שעשו מכר את הבכורה ליעקב, ורצה לברך תחילה את הבכור, אך היה בכוונתו לברך אחר כך גם את יעקב.
 רש"י לא כתב באיזו ברכה רצה יצחק לברך את יעקב.
 רש"י גם כתב שעשו ניסה להטעות את יצחק שיחשוב שהוא צדיק, אבל יצחק ידע על רשעותו.
 כאשר נודע ליצחק שעשו מכר את בכורתו ליעקב אמר: "גם ברוך יהיה", כיון שברך תחילה את הבכור.
2. לפי הרמב"ן יצחק רצה לברך את עשו מתוך שלא ידע שעשו מכר את הבכורה ליעקב, וגם חשב שעשו הוא צדיק, ורצה לברכו בברכת אברהם ובברכת הארץ.
 כדי שתשרה עליו רוח הקדש ביקש יצחק מעשו שיכין לו מטעמים.
 דבריו "גם ברוך יהיה" נאמרו כיון שידע שברכתו חלה על יעקב.
 המפרשים העירו שדברי הרמב"ן הראשונים, שיצחק רצה לברך את עשו בברכת אברהם ובברכת הארץ, הם קשים.
3. לפי רוב המפרשים יצחק רצה לברך את עשו רק בברכה גשמית, מתוך שידע שיעקב צדיק יותר ויקבל את ברכת אברהם, אם על ידי ברכתו של יצחק (ספורנו),

²⁷ וכן כתב בספר "משיח אלמים" על רש"י (לר' יהודה כלץ ממגורשי ספרד).

²⁸ ועיין עוד ב"חתם סופר" בפרקנו בפסוק זו.

אם בלא ברכתו (רד"ק ומלבי"ם), ואילו עשו זקוק לברכה מפני שאינו צדיק כיעקב, ולא יקבל את ברכת אברהם!

יצחק ביקש מעשו שיכין לו מטעמים כדי שתשרה עליו רוח הקדש, או כדי שעשו יזכה על ידם במצוה נוספת ומתוך כך יהיה ראוי לברכה.

דבריו "גם ברוך יהיה" נאמרו כיון שידע שברכתו חלה על יעקב.

4. אף על פי שהברכה שאותה רצה יצחק לברך את עשו היתה גשמית, רבקה רצתה שיעקב יקבל (גם) אותה, לפי המלבי"ם כדי שיהיה ליעקב גם עושר גשמי, ולפי "בית הלוי" כדי שכאשר בני עשו יגזלו מבני יעקב את עושרם, עוונותיהם של ישראל יתכפרו.

5. ברכת "הוה גביר לאחיד וישתחוו לך בני אמך" נאמרה לפי הספורנו מפני שיצחק חשב שטוב ליעקב שלא יעסוק בענייני מדיניות וממשלה, אלא שעשו יעסוק בהם, ויעזור לו.

לפי הר"ן נאמרה ברכה זו מפני שכך שם ד' בפיו של יצחק, כיון שהעומד לפניו היה יעקב, אבל יצחק לא התכוון לתת אותה דווקא לעשו, אלא התכוון לברך כפי שישים ד' בפיו.

סיום

כתב רבנו בחיי בסוף הפרשה (כח, ו): "ומה שחזר וברכו עוד, הוא שאמר: ויברך אותו ויצוהו' (כח, א), וחזר הברכה כמה פעמים, שאמר: 'כי ברך יצחק את יעקב' (שם, ו), ואמר עוד: 'בברכו אתו' (שם), כדי לקיים לחתום הענין משלם. שלא תאמר שנתברך תחילה שלא מדעת, לכן חזר כאן וברכו ברצונו. וזהו שאמר בבראשית רבה (סז, יב): לפי שהיו הברכות מפוקפקות. והיכן נתאושו בידו? כאן: ויברך אתו' (כח, א). אין קיום הגט אלא בחותמיו, שלא תאמר שאילולא שרמה יעקב את אביו לא נטל הברכות, תלמוד לומר: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו' (כח, א). עד כאן. והנה בכאן חתם ברכתו שברך אותו תחילה.

ומצינו שהברכה משתלשלת מדור לדור מבריאת העולם:

באדם הראשון כתיב: ויברך אתם אלקים' (בראשית א, כח).

נתקלל העולם בדור המבול והוצרך לברכה, וברך **לנח**, שנאמר: ויברך אלקים את נח ואת בניו' (שם ט, א).

חטאו בדור הפלגה, ובא **אברהם** ומסר הברכות בידו, אמר לו: 'והיה ברכה' (שם יב, א) – אתה מקור הברכה, תברך לכל מי שתרצה.

והיה אברהם ראוי לברך את ישמעאל, כי הוא הבכור, והיה המנהג בראשונים כי הבכור היה בידו הברכה, והיה האב מברך אותו, ואברהם לא ברך לישמעאל, מפני שעיקר זרעו היה יצחק, שנאמר: 'כי ביצחק יקרא לך זרע' (שם כא, יב). גם לא ברך ליצחק, שלא להטיל קנאה ביניהם.

וכיון שנסתלק מברכת שניהם בא הקב"ה וברכו, שנאמר: 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלקים את יצחק בנו' (שם כה, יא).

ויצחק היה ראוי לברך את עשו, כי הוא הבכור, ועשה יעקב המעשה ההוא כדי ליטול הברכות, ואבד עשו את הבכורה והברכה, ונתרוקן משניהם.

יעקב כשהעמיד י"ב שבטים היו הברכות ראויות לראובן שהיה הבכור, ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף.

וכשנתקיימו הברכות ליעקב, שהוא השלישי לאבות, יש לנו בזה הבטחה גדולה בגלותנו השלישי שיתקיימו בנו בזמן הגאולה. וכשם שמצינו ששרו של עשו הסכים על הברכות, שנאמר: 'ויברך א'תו שם' (שם לב, כט), כן בזמן הגאולה עתידים מלכי הגוים שיסכימו בברכותינו. הוא שהבטיחנו הנביא (ישעיהו מט, כג): 'והיו מלכים א'מניך ושרותיהם מיניק'תך, אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו, וידעת כי אני ד', אשר לא יבשו קויו'.